

KARL ERIK SCHØLLHAMMER

RIO DE JANEIRO

Denne bys skønhed, eller rettere dette landskab, kan næsten ikke reproduceres, hverken gennem ord eller fotografi, da det er for heterogent og udtømmeligt; hvis en maler ville repræsentere Rio i sin helhed og med alle de millioner farver og scenerier, så ville han ikke have tid til at fuldbyrde sit værk, selv om han brugte hele livet på det.
(Stefan Zweig: *Brasilien, fremtidens land*. 1981)

Rio de Janeiro is not built like an ordinary city. Originally built on the flat and swampy area which borders the bay, it later rushed up into the gloomy escarpments which glower down on every side. Like fingers in a glove too small for them, the city's tentacles – some of them fifteen or twenty miles long – run up to the foot of granite formations so steep that nothing can take root in them. (Claude Lévi-Strauss: *Tristes Tropiques*. 1973)

Måske skulle jeg begynde med en bekendelse. Jeg lever i Rio de Janeiro, og jeg elsker byen. De sidste 14 år har jeg boet i en lejlighed i bydelen Santa Teresa på en bjergskrånning op mod Tijuca-parken og med Guanabara-bugten som udsigt. Fra min altan kan jeg på samme tid se den lavtliggende nordlige del af byen, et kompakt, tætbeboet og uoverskueligt urbant område, beliggende på den ene side af bugten, der fortaber sig i horisonten 30 til 40 kilometer ind i landet og på den anden skimte centrum og begyndelsen af Rios sydside, der peger ud mod de velhavende strandkvarterer, Copacabana, Ipanema og Leblon, som normalt er det naturlige udsigtsvindue, turisterne bliver præsenteret for. Bag mig ligger de skovklædte bjergskrånninger, der går op til byens monumentale kendetegn – Kristusfiguren på Corcovadobjerget – og på en klar dag ser jeg i horisonten for mig, hvorledes Orgelbjergene, Serra dos Orgãos, som baggrund for bugten tegner en af de skyline, der har gjort Rio til et internationalt kendt postkortlandskab. Mit essay om Rio foregiver ikke objektivitet, men vil måske nærmest blive mit forsøg på at forklare for mig selv, hvorfor jeg stadig bibeholder min fascination af byen til trods for alle de ubehagelige aspekter, den som en kaotisk latinamerikansk storby også byder på. Kun et par hundrede meter fra min lejlighed begynder for eksempel favelaen Fallet, et af de omkring 500 slumkvarterer, der officielt er registreret i Rio, og som oftest er spiret op som paddehatte fælset ind i landskabets højestliggende dele, på bjergenes stejle rygge, hvor uddannede arkitekter ikke har set mulighed for bebyggelse. Den tætte kontakt mellem rig og fattig er således muliggjort i Rios geografi, i modsætning til andre latinamerikanske storbyer som São Paulo eller Caracas, hvor det kun er i

byens periferi, at et lignende urbant anarki er muligt. Konsekvenserne for indbyggerne i Rio identificeres ofte som vold, kriminalitet, påtrængende fattigdom i form af gadesælgere og tiggere, vildfarne skud fra rivaliserende narkobander, snavs, trafikalt kaos, arbejdsløshed, forurening, gadebørn, dårlig økonomi på grund af stadigt lavere turisttal og flugt af virksomheder og investeringer, især udenlandske, som resultat af disse mange vanskeligheder. Det er ikke saglige grunde, der mangler, til at overbevise enhver om, at Rio ikke er noget sundt valg, og der er ingen grund til her at gå i dybden med årsagerne hertil, for denne vinkel har de sidste 30 år været den internationale dagspresses. Det interessante spørgsmål er snarere, hvorfor byen til trods for denne side af virkeligheden stadig er så fascinerende, så sensuelt tiltrækkende og måske netop så meget mere menneskelig end andre internationale storbyer.

Den seværdige by

Hvad er så forklaringen? Hvad er det, der gør Rio de Janeiro til den by, den er? Mit umiddelbare svar har med det visuelle at gøre. Som Karen Blixen ville have sagt det, så har Rio de Janeiro en stor „herlighedsværdi“, på samme måde, som det kan være tilfældet for en herregård, hvorfra man kan se syv kirketårne. Rio er med andre ord en usædvanlig „seværdig“ by, byens naturlige beliggenhed er dens primære seværdighed, for uanset hvor man vender blikket, er byen indstøbt i landskabet på en meget charmerende måde, der inspirerer de mest lyriske rejseberetninger til at tale om en park- eller haveby. I det mindste sker det, når der tales om sydsiden af byen, den del, som besøgende har kontakt med, og hvor bylandskabet er helt betinget af havet og strandene på den ene side og bjergene og Tijuca-parken på den anden. Hele byens historie har været en refleks af denne tætte kontakt med naturen, og Rio de Janeiros geografiske omgivelser, byens spektakulære beliggenhed mellem bjerge, skov og hav, er et privilegium, der sjældent undgår at bemærkes af den besøgende. Alligevel er byens hemmelighed ikke denne naturlige skønhed, men derimod den paradoksale relation mellem den *intense synlighed*, byen som monumentalt landskab, og den visuelt uigennemtrængelige informationsmængde, der gør byen til et uigennemsigtigt, ubeskriveligt og ufortolkeligt fænomen. Det er sandt, at Rio de Janeiro på dette sidste punkt blot gentager, hvad der synes at være en konsensus i beskrivelsen af modernitetens byer, nemlig at de ikke længere hengiver sig til synet, men mere end noget andet landskab synes at være uigennemtrængelige. Italo Calvino bemærker i bogen *De Usynlige Byer* (1972), at der er to måder at tale om en by på. Den ene er at beskrive den i alle de ydre og visuelle detaljer, udlevere dens informationer, benævne dens gader, pladser og monumenter, som hvis de blev indskrevet på et landkort. Problemet er, at byen her tabes som landskab som helhed, idet byens latente og usynlige essens ikke udleveres i dens facaders profiler eller i tagtoppenes horisont. For at fange denne behøves der en anden form for beskrivelse og fortælling, der fanger detaljernes mening og det, der gemmer sig i de flygtige indtryks mangfoldighed og heterogenitet. Med andre ord er det bylandskabernes skæbne i moderniteten at være fanget i dette paradoks mellem intens synlighed og uigennemsigtig ufortolkelighed af den eksponentielle vækst af byens reproduktion i en moderne billedkultur, hvor forskellen mellem byen som billede og billederne som byen forsvinder. Byens tegn kan ikke længere indfanges i fotografiet, på film eller i den beskrivende

litteratur, der må andre midler til for at fortælle de „usynlige byer“, som Calvino foreslår det, for at gendanne byen som landskab. Så langt har vi dog kun omtalt det, vi kunne kalde for den moderne bys teknologiske sublime, det faktum at den ikke kan begribes fuldt i det synlige eller for den sag skyld i det menneskeligt perciperbare. Det forekommer mig, at Rio de Janeiros specielle karakteristika er, at denne umulighed, der både er resultat af den moderne storbys kompleksitet og af den latinamerikanske urbanitets specielle kaos, alligevel altid er indfattet i en sanselig stabilitet forankret i beskuerens krop, som en direkte identifikation med den urbane geografi i hvilken det urbane anarkis uigennemskuelighed kan finde ro, på samme måde som favelaernes umenneskelige dimension synes at integreres i byens natur på en måde, der trods alle sociale problemer muliggør en stolt social identificering. Mit udgangspunkt er dermed at udpege, hvad byen Rios landskab kan være i Calvinos forstand, hvor landskabet tilsyneladende betegner det essentielle i byen som en erfaring, der ikke kan begrænses eller beskrives fuldt i det synlige. Paradokset er, at dette landskab i Rios tilfælde netop har med det synlige at gøre, dog ikke kun som en reproduktion af dens postkortkvalitet, men som en forståelse af det synlige, det seværdige i Rio, som en kulturel og fænomenologisk dimension, der griber direkte ind i forholdet mellem indbyggernes tilværelse og byen som hverdagens iscenesættelse, men også skaber effekter i forhold til den kulturelle identitet, som byen muliggør blandt andet gennem det visuelle. Den sociale dimension af denne visualitet er meget kompleks i Rio, idet favelaerne, de fattigste kvarterer, ofte dominerer den suveræne synlighed. Det er fra toppen af favelaer som Cantagalo og Pavão, at Copacabana og Ipanema overskues på en gang, fra Rocinha at Gávea og São Conrado kan ses i sin fulde udstrækning, fra Vidigal at Leblon og Ipanema ses i panorama, og fra Dona Marta at Botafogo igen får en visuel helhed. Dette privilegium, der i andre vestlige byer reflekterer det økonomiske hierarki, er i Rio demokratiseret geografisk, hvilket muliggør en anden form for folkelig lokalidentitet til trods for de urbane problemer, der oftest plager disse bydele i form af manglende kloakering, lovløshed og transportvanskeligheder.

Rios tidlige historie

Siden portugisiske sejlende første gang fandt ind i Guanababugten den 1. januar 1532 og ved indtrykket af bugtens viltre vande troede at have fundet udmundingen af en stor flod, har stedet været beskrevet i utallige rejsebeskrivelser, der næsten uden undtagelse udtrykker den forbløffelse, som besøgende føler ved den første oplevelse af bugtens storslåede topologi, bjergenes dramatiske, næsten menneskelige profiler, og de smukke strande, der med åbne arme tager imod den tilsejlende. Selv om det var franske emigranter, der først slog sig ned på nogle af bugtens øer under ledelse af calvinisten Villegaignon, blev byen først senere grundlagt på fastlandet ved bugtens udmundning i 1565 af portugiserne, hvorfra de kunne bekæmpe de franske nybyggere. To år efter, da franskmændene var blevet fordrevet, flyttede Rio de Janeiro ind i bugten, og de første bygninger blev opført på den centrale høj, Morro do Castelo. Her slog jesuitterne sig ned, mens andre religiøse ordener opførte deres klostre og kirker på højene São Bento, Santo Antonio og Conceição. For det europæiske imaginære var den såkaldte opdagelse af Amerika frem for alt et møde med renæssancehumanismens

andethed, enten i form af en euforisk paradisisk oprindelighed eller som den skræmmende konfrontation med det vilde og utæmmede i det sanselige chok, som den nye verden repræsenterede. Hvis genopdagelsen af antikkens verden indskrev sig perfekt i en neo-platonisk tiltro til universets harmoni, der kunne genfindes og udforskes i antikkens idealer og forbilleder, betød opdagelsen af den „nye verden“ her på det sydamerikanske kontinent bekræftelsen af en aristotelisk erfaringsfilosofi. Det revolutionerende møde med det jomfruelige Amerika markerer en paradoksal spænding i renæssancen mellem en søgen efter antikkens oprindelige fundament og erfaringen af en ny verdens udfordringer til videnskabelig beskrivelse. Antikkens kilder indeholdt ikke muligheden af forståelsen af den „nye verden“, men fortolkningen af denne historiske nye erfaring blev alligevel foretaget i overensstemmelse med de antikke forlæg, for eksempel i fortolkningen af Amerikas allegoriske status i forhold til de tre kendte kontinenter inden for antikkens fortolkning af de fire grundlæggende elementer. Trods renæssancens modstand mod erfaringen og historien som kilde for videnskabeligt kendskab, er det den spænding, som opdagelsen af Den Nye Verden skaber i renæssancens projekt, der muliggør fremkomsten af den moderne natur- og historievidenskab. Desuden er det denne spænding, der leder renæssancekunsten ind i en manieristisk formkrise, der senere udvikler sig til den dybtliggende identitet mellem barokken og den kunstneriske følsomhed, der skulle udvikle sig i Latinamerika i det 17. århundrede. Erfaringschokket ved mødet med den nye verden vekslede mellem et ekstremt af idealiserende tiltro til den „gode vilde“ og den skræmmende opdagelse af den absolutte andethed i form af de „umenneskelige“ kannibaler. På samme måde som de første opdagelsesrejsende kunne beskrive de brasilianske kyster og ikke mindst Guanababugten som genopdagelsen af paradiset have, på samme måde var de chokerede over den indfødte befolknings nøgne vildskab, over den intense varme, de stærke lugte og uvante smage samt naturens tilsyneladende utæmmelighed. Dette træk bibeholder byen Rio i de rejsendes beretninger til langt ind i det 19. århundrede. Byen, der oprindeligt blev døbt São Sebastião de Rio de Janeiro, var dengang præget af laguner og store sumpagtige områder, der sammen med bjergene vanskeliggjorde urbaniseringen og gav gode betingelser for udbredelsen af epidemier. De sanitære forhold var forfærdelige, stanken ubeskrivelig, og sygdomme florerede frit. Økonomisk var den vigtigste aktivitet sukkerdyrkingen indtil det 18. århundrede, hvor eksporten af ædle stene og guld fra minerne omkring de historiske byer Ouro Preto og Diamantina tog over. Herved blev Rio de Janeiro pludselig til Brasiliens vigtigste havneby, og den økonomiske fremgang førte til, at byen i 1763 overtog Salvador de Bahias position og blev gjort til koloniens nye hovedstad. Herfra var det lettere at forsvare sig mod pirater og rivaliserende kolonimagter samt at beskatte transporten af guld og ædelstene. Skibsfarten til byen landede centralt på en nyopført kaj på pladsen Largo do Carmo, hvor koloniens palads, der senere blev Det Kejserslige Palads (Paço Imperial), blev bygget i 1743 tillige med den kendte Mester Valentins fontæne, der forsynede de anløbne skibe med frisk vand.

Uafhængigheden og republikken

I 1808 flygtede det portugisiske kongehus fra Napoleonskrigene og installerede sig med hele hoffet, omkring 15.000 personer, i Rio, der kun havde en egen befolkning på

omkring 50.000, hvoraf en stor del var afrikanske slaver. Byen blev hermed gjort til den portugisiske regerings nye hovedsæde, hvilket forårsagede en kraftig økonomisk udvikling og bymæssig ekspansion. Havnen blev åbnet for venligtsindede nationer, og en ny handelspagt mellem Portugal og England afsluttede koloniens isolation og muliggjorde Brasiliens selvstændige indtræden på verdensmarkedet. Herved vandt Rio en vigtig position i de internationale handelsruter, importen og eksporten steg, og fremgangen tiltrak tusindvis af emigranter fra Europa. En engelsk rejsende, James Henderson, beskrev i 1821 sin ankomst til byen i disse vendinger:

The clear, sunny and smiling face of nature; the verdant islands, which look in their loveliness as if they were intended for the abode of beings more refined in intellect and more pure in heart than weak and erring man; the shipping dispersed about the bay, the city seen at a distance, combined with an airy and elegant aqueduct, which conveys from the mountains water for the supply of the town, all impressing the idea of social happiness, of the comfort and elegancies produced by science and civilized society, are, after a long and tedious voyage, welcome sights to the aquatic traveler, re-enlivened his spirits, and, in the anticipation of the enjoyments of his proper element. Land, are the beginnings of the compensation it affords him for privations he has been enduring at sea (Homenagens a Bahia do Rio de Janeiro, Instituto Histórico Brasileiro).

Dyrkning og eksport af kaffe begyndte at få en stadig større betydning for byens og landets økonomi og førte til at havnen i 1830'erne blev udvidet med nye dokker og varehuse. Havnens centrale placering i byens centrum skabte et fascinerende syn for de tilrejsende fremmede, således som det beskrives i 1840 af Charles James Fox Bunbury:

The Imperial Palace, located in front of the main disembarkation point, is an edifice with no notable characteristics, but the plaza to its front (Largo do Palácio) provides us with a more animated and entertaining scene.

The motley throng from different nations and of different colors that frequents the plaza; the mixture of sailors, guards, boatmen, and Black slaves, some carrying or unloading bundles from the boats, others bearing water from the fountain, the number of port boats close by, and the ships that continually enter or depart, altogether from one of the strangest and liveliest scenes imaginable. However, the foul odor of the quay greatly reduces the pleasure that one would otherwise experience from such a spectacle (Charles James Fox Bunbury, Travel Diary).

I 1822 havde Dom Pedro I. erklæret Brasiliens uafhængighed, og da Rios nye havn blev åbnet i 1876 i bydelen Saúde, skete det under administration af selskabet Docas Dom Pedro I. Rio de Janeiro havde etableret sig som nationens hovedstad og var på en gang blevet havnebyen, der vendte sig ud mod verden og på samme tid en by, der reflekterede hele Brasiliens nationale mangfoldighed på en måde, som ingen anden by eller anden region kunne gøre det. Carioca'en, som indbyggeren i Rio de Janeiro blev kaldt, kunne være født hvor det skulle være, kunne være af hvilken race og social klasse, det skulle være, flyttede han eller hun først en gang til Rio, var han blevet en stolt carioca. Byen blev landets kulturelle centrum og den naturlige vugge for karnevallet og sambaen. Alligevel var det først i begyndelsen af det 20. århundrede, at Rios byplan begyndte at tilpasse sig de nye krav til det urbane rum, positionen som hovedstad og desuden verdens største kaffeproducent og eksportør stillede. Banebrydende blev borgmester Pereira Passos, der blev valgt og indledte den hidtil største byreform. Inspireret af Hausmanns

reformer i Paris gjorde Pereira Passos plads til tidens populære boulevarder gennem en omfattende nedrivning af de ældste og fattigste dele af byens centrum. I folkemunde blev planen kaldt „bota-abaixo“ (riv det hele ned), men skønt Passos' reformer gjorde det af med vigtige kapitler af Rios historiske byggeri, var det disse reformer, der skabte byens moderne fysiognomi i *Belle Epoque* – epoken og dens internationale ry som *cidade maravilhosa*, den vidunderlige by, en betegnelse, der dukkede op i 1920'erne, og som refererer direkte til byens kvalitet som *mirabilis* eller „seværdig“. Byens trafik blev gjort lettere, de første tilladelser til bilkørsel blev udstedt, og de brede boulevarder gav byen en ny visuel kvalitet som det ideelle postkort – *Cidade Cartão Postal*. Reformerne var inspireret af Hausmanns nytegning af Paris' struktur, og åbningen af de store boulevarder og avenida'er kunne på den ene side muliggøre en visuel dominerende af den indre bys centralnervesystem, ligesom åbningen af byen i retning af havet gennem landvinding muliggjorde et perspektivskift i forhold til byens landskab, der nu ikke blot var beskriveligt „udefra og ind“, som det havde været for de tilsejlede rejsende, men nu også „indefra og ud“, som det blev i kraft af den begyndende besættelse af bjergene, åbningen af de centrale boulevarder i byens centrum og anlæggelse af avenuer langs strandene, der gjorde en helt ny urban helhed mulig.

Frem for alt var det Avenida Central, der i dag hedder Avenida Rio Branco samt de radiale avenuer Francisco Bicalho og Rodriguez Alves, der gav adgang til den nye havn. Den nyanlagte Avenida Beira Mar åbnede Rios centrum ud mod havet og frigjorde byen fra sit indelukke mellem bjergene ved at muliggøre en hurtigere trafik mellem centrum og de elegante beboelseskvarterer mod syd, Gloria, Flamengo og Botafogo, og dermed indledtes den integration af strandene, der senere kom til at karakterisere byens udvikling. Langs Copacabanastranden anlagde man den i dag verdensberømte Avenida Atlantica, men frem for alt var det åbningen af den nye tunnel mellem Botafogo og Copacabana, der muliggjorde integrationen af dette tidligere fiskeleje og forvandlede den til den mest ekspansive bydel, der i dag huser over 600.000 indbyggere. Hermed indledtes Rio de Janeiros ry som byen, der favoriserer det frie strandliv i sin midte og tilbyder nogle af de bedste attraktioner for den kommercielle turisme i Latinamerika.

Det moderne Rio

Fra et økonomisk synspunkt var det udbygningen af havnen, der fik størst betydning, idet den blev tilpasset til de krav, der stilledes til havnens position som den tredjevigtigste på kontinentet efter New Yorks og Buenos Aires'.

Ændringerne gjorde indtryk på de rejsende, og i Allured Grey Bells positive beskrivelser fra omkring 1912 får man indtryk af reformernes gennemgribende konsekvenser:

The dock or port district of the city lying a few hundred yards north of the landing stage was described (by the frenchman, Elisée Reclus, in 1893) as “horrible”. It has been wholly transformed in the last few years. West and north of this squalid district the city was struggling to contend the marsh and swamp – the low-lying foreshore and plain permitted to exist by the imperious mountains overlooking it. Here, where the poorer inhabitants congregated, was a happy haunting ground for the yellow fever scourge. This district has been wholly altered by various other improvements, some still unfinished. And yet the old Rio, with its 700.000 population, extended even then some

six or seven miles from its original nucleus out to the southern ocean front, and even further to the north-west and west, gathering beauty and picturesqueness as it meandered around the intrusive hills, loth to go far from its beautiful bay (The Beautiful Rio de Janeiro, 1914).

Det var frem for alt borgmesteren Pereira Passos' fortjeneste at organisere indsamlingen af byens affald, dræne byens sumpe, kanalisere floderne og sammen med epidemiologen Oswaldo Cruz udrydde den gule feber. Men stadig var byens udvikling præget af social slagside, og mens de mere velstillede indbyggere fik alle betingelser for at søge mod syd og lade byen ekspandere i Copacabana og Ipanema, blev der kun gjort lidt for den fattige befolkning, der blev tvunget mod nord eller overladt til at okkupere de tilsyneladende ubeboelige bjergsider i centrum. Hjemvendte soldater fra felttoget mod oprøret i Canudos slog sig ned på Morro da Providencia tæt på havnen. Her plantede de en plante, de havde bragt med fra den nordøstlige højslette, ved navn *favela*, og planten kom til at give det fænomen navn, der i dag karakteriserer Rio de Janeiros væsentligste urbane problem.

I 1920'erne gennemgik Rio de Janeiro en ny række radikale reformer, der igen ændrede byens udseende. Under påskud af at ville forberede byen til festligholdelsen af hundredåret for uafhængigheden og trække besøgende til fik borgmester Carlos Sampaio gennemført nedrivningen af Morro do Castelo, den høj, hvor de første bosættere havde slået sig ned, og dermed den ældste historiske lokalitet, hvor nogle af de oprindelige koloniale byggerier stadig var bevarede. Højen var stedet for Rios grundlæggelse, men i 1930'erne desuden præget af de fattige bydele Castelo og Misericordia, som Sampaio sikkert har haft i tankerne, da han kaldte Morro do Castelo for en „rådden tand i munden på en smuk pige“. Jorden fra højen blev kastet i bugten og tjente til at udvide byens terræn ud mod havet. Dette muliggjorde centrumets fortsatte ekspansion mod syd, blandt andet gennem åbningen af en forlængelse af Avenida Beira Mar i Avenida. Rui Barbosa, der gav fri adgang langs stranden til Flamengo og Botafogo. Den hastige bebyggelse af Copacabana, Ipanema og Leblon førte snart til bebyggelse af bredderne af Lagoa Rodrigo de Freitas for en privilegeret overklasse, der tvang en række mindre tekstilindustrier og den fattige arbejderbefolkning, der var bosat her, ud i periferien.

I århundredets første tiår begyndte to nye kulturelle fænomener at sætte deres præg på Rio de Janeiro. For det første dukkede der en ny interesse op for strandene og for den badekultur, der i dag er så uadskillelig en del af billedet af byen. Flamingostranden var den første skueplads for de dristige pionerer, der blottede sig dydigt i specielt opførte badehuse for derefter at kaste sig i bølgerne i al offentlighed. Desuden modtog Rio i 1903 sin første gruppe turister, der var organiseret af Cook Travels og ankom til Praça Mauá med dampskib og skulle påbegynde konstruktionen af Rios ry som international badeby, en tendens, der toppede i 1950'erne, da Hotel Copacabana Palace var obligatorisk mål for det internationale jetset af filmskuespillere, kongelige og millionærer.

I de følgende årtier kom strandenes popularitet til at mærke byens udvikling, både den hurtige valorisering af grundpriserne, som de sydlige bydele gennemgik, og senere i kraft af de investeringer, der blev foretaget i opbygningen af turistindustri, støttet af fremstillingen af billedet af Rio som det ideelle postkort profileret af Pão de Açúcar, Corcovado, Avenida Atlântica og Floresta da Tijuca.

Strandsiden blev de næste årtier byens virkelige solside og nød et privilegium, der satte byens centrum og kvarterer omkring den gamle havn i skyggen. Det er i løbet af de

første 30 år af det 20. århundrede, at vi kan se dannelsen af nutidens Rio de Janeiro. Kontakten med havet havde fra begyndelsen af byens historie været privilegeret i byplanlægningen på grund af havnens vigtighed. Til gengæld syntes der ikke at være den store respekt for højdedragene og bjergene, der fik lov at ligge hen overladt til fattigkvarterernes dynamik, hvis de da ikke blev udslettet, således som det var tilfældet med Morro do Castelo. Senere vendte byen ryggen til sin historiske grundlæggelse i byens centrum og til den tidligere så vigtige havnefront, mens jordspekulation og byplanlægningens prioriteringer bragte de ellers afsides strandregioner i søgelyset, og mens den nordvestlige del af byen udviklede sig vildt langs Guanabarabugstens bredder, uden at de allermest nødvendige forholdsregler blev taget. Det er dog ikke kun denne udvikling, der forklarer Rios nuværende situation, selv om mange af de historiske bydeles skæbne kan forklares herved. I løbet af de første 30 år af det 20. århundrede defineres forholdet mellem byen som historisk monument og dens iscenesættelse som naturlandskab. I en skarpsindig analyse påpeger historikeren Margareth da Silva Perreira (2003), hvorledes Rio de Janeiro siden det 18. århundrede kun vaklende indfrie de ambitioner, man kunne have på en hovedstads vegne, som historisk monument for en national grund og identitet. Adskillige projekter bliver sat i gang i denne ånd, men de når aldrig at blive afsluttet. For eksempel jesuitterkirken på Morro do Castelo, hvis byggeri afbrydes med forvisningen af ordenen, anlæggelsen af pladsen Praça da Sé, som aldrig bliver færdig, og opførelsen af kirken Candelaria, som det tager 200 år at bygge færdig. Selv kongefamiliens import af de franske nyklassicistiske arkitekter og kunstnere i det 19. århundrede når kun i begrænset udstrækning at indfri ambitionen om at gøre byen til et nationalt historisk monument. Således var for eksempel Pedro I's rytterstatue, der blev påbegyndt af arkitekten Grandjean Montigny i 1820'erne, årtier om at komme fra tegnebordet. Til gengæld dedikeres de første årtier af det 20. århundrede til at iscenesætte Rio de Janeiro som naturligt visuelt panorama, et virkeligt naturligt monument, der henviser til den amerikanske idé om Den Ny Verden som en oprindelig natur og paradisisk have. Det sker under konstant intervention fra menneskehånd, der semiotisk indskriver sig i forholdet mellem befolkningen og det naturlige miljø. Det vigtigste kendetegn ved det moderne Rio bliver således en manglende opmærksomhed over for byens historiske funktion og monumentalitet, en manglende opmærksomhed, der i visse tilfælde grænser til foragt for byens historiske rigdom og arv, hvorimod byens naturlige monumentalitet konstant fremhæves og iscenesættes gennem intervenserende aktiviteter af mere eller mindre varig karakter.

Da Perreira Passos åbner det historiske centrum gennem sine radikale nedrivninger og rette, vide boulevarder, er det ikke kun af trafikale og hygiejniske årsager, men lige så meget for at åbne en ny synlighed af byen, og det er ikke uden grund, at borgmesteren i samme åndedrag hyrer fotografen Marc Ferrez til en omfattende registrering af det gamle Rio, som ville forsvinde, men frem for alt til en kortlægning og fotografisk *framing* af Rios fotogene og monumentale side. Det er i løbet af disse 30 år, at de to vigtigste naturlige monumenter bygges, nemlig Sukkertoppen, Pão de Açúcar, og Kristus på Corcovadobjerget, der allerede længe havde været det foretrukne udflugtssted og udkigspunkt for carioca'erne, og hermed konsoliderer man muligheden for konstant at gribe ind og redefinere forholdet mellem byen som civilisation og byen som naturlandskab. Muligvis er det denne konstante redefinition, der karakteriserer byen som landskab i Calvins forstand. Opførelsen af koncertscener og stadioner på strandene, gigantiske

mekaniske grantræer, der flyder rundt i Lagoa de Rodrigues Freitas vande i julesæsonen, nytårets fantastiske fyrværkeri over Copacabanas strande eller de hyppige lasershows på bjergene Dois Irmãos sider er blot nogle af de mange nutidige eksempler på, hvorledes det er i dette forhold, at Rio skaber sine repræsentationer.

I 1930'erne var kaffeborgerskabets hegemoni blevet erstattet af en ny industrisektor, og São Paulos voksende økonomiske betydning medførte en voksende overflytning af den maritime trafik fra Rio de Janeiro til Santos. Under præsident Juscelino Kubitschek (1956-61) igangsatte regeringen en udviklingsmodel, der favoriserede Rio-São Paulo-aksen og øgede koncentrationen af investeringer og befolkning i storbyerne. Desuden tabte Rio de Janeiro i 1964 sin status som føderal hovedstad til Brasília, hvilket blev endnu en krisefaktor for byen. De internationale investeringer favoriserede i stigende grad São Paulo uden at mindske Rios tiltrækningskraft på en stadig voksende emigration af arbejdskraft fra nordøst.

I 1952 blev Morro de Santo Antônio revet ned for at konstruere en ny ambitiøs landvinding, Aterro do Flamengo, der med sine 1.200.000 kvadratmeter stadig er verdens største bypark og kunstige strand. Trafikalt betød aterro'en en udvidelse af Avenida Beira-Mar, hvorved centrum blev forbundet for hurtiggående trafik med Copacabana. Atter syntes byen at rette sig mod syd, hvorimod man i stadig stigende grad vendte ryggen til centrum og til de nordlige forstæder. Denne tendens kulminerer i urbaniseringen af Barra da Tijuca i 1970'erne og 1980'erne, et endeligt forsøg på at *miamisere* Rio, samtidig med at centrum var blevet underlagt de trafikale nødvendigheder, der bestemtes af São Paulos økonomiske hegemoni. Frem for alt Avenida do Brasil og bygningen af den perimetriske viadukt, der hensynsløst smadrede det harmoniske forhold mellem byens historiske centrum og havnefronten. Det triste syn af Praça Quinze fra havsiden, hvor den perimetriske viadukt har lagt et kunstigt og støjende trafikalt tag over pladsens civile og offentlige funktioner, reflekterer i dag på samme tid havnens mindskede betydning, flytrafikken, der praktisk talt har overtaget turismen, og vekslende lokalregeringer og bystyres manglende interesse for at bevare integriteten af byens centrum. Heldigvis har der siden 1980'erne og især, efter at Rio de Janeiro var vært for miljøkonferencen Rio-92, været igangsat initiativer for at restaurere centrumets historiske bygninger samt genetablere noget af byens kulturelle vitalitet. Endnu vil der gå mange år, før fortidens synder og katastrofale trafikale løsninger udbedres, men den igangsatte reform af Praça Quinze, der blandt andet har ført en del af den gennemgående trafik under pladsen, har afgjort forbedret den amputerede harmoni, der historisk set har været mellem havnefronten og byens centrum. Den såkaldte „kulturelle korridor“, der har muliggjort revitaliseringen af adskillige gader og ejendomme af historisk værdi, og investeringen i kulturelle centre i midtbyen samt en øget investering i istandsættelsen af historisk byggeri har været medvirkende til at sætte en ny økonomisk dynamik i gang i byens ældre dele. Den begyndende sanering af havnefronten og omformningen af de nedlagte pakhuse til kulturcentre samt planerne om opførelsen af et Guggenheimmuseum i netop denne bydel kan give udviklingen af byen et skub i retningen af en bedre balance mellem den historiske arv og de naturlige privilegier, Rio de Janeiro besidder. Alligevel er disse perspektiver for udvikling nok blot det, man kan forvente, i lyset af, hvad der er sket i andre vestlige storbyer, når valoriseringen af de urbane kvaliteter begynder, og grundpriserne hermed stiger. Den dimension, jeg har villet understrege i dette essay, kan måske bedst illustreres ved den betydning, som Kristusfiguren på bjerget Corcovado

har haft for byen. Den 70 meter høje statue, udformet af franskmænden Maximilian Landowski, skulle oprindeligt have været et historisk monument i anledningen af 100-året for Brasiliens uafhængighed i 1922, men projektet blev først færdigt og indviet i 1931. Trods sin oplagte religiøse dimension og det halvfascistiske design vil jeg fremhæve et andet meget fascinerende aspekt ved denne monumentale figur. Cristo Redentor kan ses fra store dele af byen, og uanset hvor man befinder sig, er den et kendemærke, enhver kan orientere sig i forhold til, eller en beskyttende observatør, der hele tiden breder sine arme ud over byens geografi. Ved at sætte dette monument, der ikke som mindesmærke henviser til en historisk hukommelse eller en national heltedåd, på et sted, som allerede gennem mange årtier havde været det vigtigste panoramiske udkigspunkt for beboere og besøgende i Rio, har man til trods for den konventionelle religiøse dimension også etableret en forbindelse mellem et profant og et guddommeligt synspunkt, der konkretiserer muligheden for visuel stabilisering af byens kaotiske virkelighed. Man kan på den ene side læse denne forbindelse som en henvisning til den oprindelige amerikanske erfaring af en jomfruelig natur, der tager imod sine europæiske erobrere eller besøgende med åbne arme, eller man kan på den anden side læse figurens repræsentativitet som en reference til den relation, der via den visuelle besiddelse etableres mellem en ophøjet guddommelig, men alligevel menneskelig instans, og den profane mulighed for urban iscenesættelse af det sublime naturlandskab. På denne måde henviser monumentet til et af de ideologiske fundamentet i den brasilianske nationalidentitet, ifølge hvilken nationen ses som et konstruktivt resultat af en konstant koloniserende indgriben, enten via teknologisk kontrol med naturen eller gennem en moderniserende udvindelse af dens ressourcer. Endelig afmærker denne statue en relation mellem de beskuende indbyggers kroppe og byens sanselige nærvær i det antropomorferede landskab, som var det en hyldest til netop den sanselige dimension – iscenesat i karnevallet, i strandenes kropskultur, i gadelivet og gennem brasilianernes sport, dans og leg – kontakten mellem menneskekroppen og byens krop, der stadig karakteriserer Rio de Janeiro. På godt og ondt.

Se illustration på de glittede sider, side i.

Litteratur

- Bell, A.G.
1914   The Beautiful Rio de Janeiro. London: William Heinemann.
- Belluzzo, Ana Maria de Moraes
1994   O Brasil dos Viajantes. São Paulo: Fundação Odebrecht.
- Bunbury, Charles James Fox
1840   Narrativa de Viagem de um Naturalista Inglês ao Rio de Janeiro e Minas Gerais (1833-1835). I: Anais da Biblioteca Nacional do Rio de Janeiro. Vol. LXII. Rio de Janeiro.
- Henderson, James
1821   A History of Brazil; Comprising its Geography, Commerce, Colonization, Aboriginal Inhabitants &c &c &c. Illustrated with Twenty-eight Plates and Two Maps. London: Longman, Hurst, Ress, Orne and Brown.

- Lévi-Strauss, Claude
1973 Tristes Tropiques. Paris: Plon.
- Lopes, Antonio Herculano
2003 Entre Europa e África. A Invenção do Carioca. Rio de Janeiro: Topbooks.
- Perreira, Margareth da Silva
2003 Corpos Escritos – variações do ser carioca e a tentação monumental. I: A.H. Lopes: Entre Europa e África. A Invenção do Carioca. Rio de Janeiro: Topbooks.
- Schøllhammer, Karl Erik, Beatriz Jaguaribe & Guillermo Giucci
n.d. Retratos do Brasil: Viajantes estrangeiros no Século XX. I: P.R. Pereira: Brasiliana da Biblioteca Nacional. Guia das fontes sobre o Brasil. Rio de Janeiro: Editora Nova Fronteira.
- Zweig, Stefan
1981 Brasilien. Ein Land der Zukunft. Frankfurt: Insel.

